

PRÍSTUPY K VÝZNAMU SLOVA MATKA A JEHO TEMATICKÉ KONTEXTY V NEMECKOM JAZYKU

Anita Braxatorisová

Pedagogická fakulta, Univerzita J. Selyeho

BRAXATORISOVÁ, Anita: Approaches to the meaning of the word *mother* and its thematic contexts in German. *Philologia*, vol. XXX n° 2 (2020): 75–87.

Abstrakt: Štúdiá sa zameriava na vývin lingvistického pohľadu na opis významu slova *Mutter* a na zastúpenie tejto lexémy v textoch podľa ich tematického zamerania. Prostredníctvom distribučnej analýzy sa v nej tematicky analyzujú kontextové výskyty tohto slova v slovných spojeniach zachytených v rámci korpusového materiálu. Cieľom je zistiť, v akých oblastiach a kontextoch sa slovo tematizuje, a na tomto základe rekonštruovať jeho sémantickú variabilitu, ako aj obraz matky v jazyku. Text nadväzuje na predchádzajúce výskumy v oblasti štruktúrnej sémantiky, etnolingvistiky a kognitívnej lingvistiky. Výsledky dávajú hlbšiu predstavu o sémantike slova *Mutter* a otvárajú priestor pre ďalší výskum jeho používania z pragmalingvistického a axiologického hľadiska.

Kľúčové slová: sémantika a distribúcia slova *Mutter*, prototypová teória, prototyp matky, tematická analýza

Abstract: The study focuses on the development of linguistic approaches to describing the meaning of the word *Mutter*. Through distributional analysis, the contextual occurrences of this word in the phrases captured within the corpus material are thematically analyzed. The aim is to get a picture of the areas and contexts in which the word is thematized, and on this basis to reconstruct its semantic variability. The text builds on previous research in the field of structural semantics, ethnolinguistics and cognitive linguistics. The results give a deeper idea of the semantics of the word *Mutter* and open up space for further research into its use from a pragmalinguistic and axiological point of view.

Keywords: semantics and distribution of the word *Mutter*, prototype theory, prototype of mother, thematic analysis

1. LINGVISTICKÉ DEFINÍCIE OBRAZU MATKY

Bierwisch (1969) definuje význam lexémy *matka* na základe sémantických špecifik oproti iným slovám z tematickej skupiny „príbuzní“. Na tento prístup nadviazal Hinka (Гинка 2016, 32), ktorý označil predtým vymedzené sémantické komponenty za dominantné črty určujúce jadro významu slova: + *živá bytosť*, + *človek*, + *príbuzná osoba* a za rozlišujúce znaky: + *priama príbuznosť*, + *staršia generácia*, + *ženské pohlavie*¹ a ďalej bez rozlišujúcich významových prvkov: - *mužské pohlavie* a - *množné číslo*. Na základe tohto vymedzenia možno zo štrukturalistického hľadiska určiť základný význam lexémy *matka*: priamy ženský predok živočicha, predovšetkým človeka. Bierwischova komponentová analýza odhaľuje jedinú významovú diferenciu medzi rodičmi, ktorá spočíva v rozdielnosti pohlavia. Bierwisch (1969) si je sám vedomý nedokonalostí štrukturalistického prístupu a uznáva dôležitú rolu jednak vlastných skúseností, jednak kontextu, pretože komplexicitu významu lexikálnych jednotiek vníma v reflexii implikácií a psychologických javov v rámci univerzálnych štruktúr myslenia a vnímania sveta.

Tabuľka 1: Matrica k sémantickému poľu príbuzenských vzťahov (porov. Bierwisch, 1969, 67)

	Príbuzný	Rodičia	Otec	Matka	Súrodenci	Brat	Sestra	Dieťa	Syn	Dcéra	Súrýko	Teta	Bratranec	Sesternica	Synovec	Neter
Živočích	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Človek	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Príbuzný	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Priama príbuznosť	(-)	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	-	-	-	-	-
Tá istá generácia		-	-	-	+	+	+	-	-	-	-	-	+	+	-	-
Starší		+	+	+				-	-	-	+	+			-	-

¹ Apresian (1995) v nadväznosti na Bierwischa konštatuje, že staršie názory na sémantické špecifikum opozícií typu *matka* a *otec* založené výhradne na prítomnosti a absencii príznaku mužského pohlavia sú dnes prekonané.

Mužské pohlavie			+	-		+	-		+	-	+	-	+	-	+	-
Ženské pohlavie			-	+		-	+		-	+	-	+	-	+	-	+
Množné číslo		+			+											

Lakoff (1987, 2006) nesúhlasí s vymedzením významu slova *matka* ako *žena, ktorá porodila dieťa*. Podľa neho sa na základe nevyhnutných a dostačujúcich podmienok nedá určiť definícia, ktorá by pokrývala celé spektrum významov tohto slova. Preto vo svojich publikáciách (Lakoff 1996, 1987, 2006) opisuje jeho význam ako kategóriu, ktorej centrálny model sa vyznačuje určitými submodelmi:

- (1) model narodenia: matka rodí;
- (2) genetický model: matka je žena, od ktorej dieťa dostáva polovicu svojich genetických vlastností;
- (3) model výchovy a starostlivosti: matka je osoba, ktorá vychováva a kŕmi dieťa;
- (4) model manželstva: matka dieťaťa je manželkou otca dieťaťa;
- (5) genealogický model: matka je dieťaťu najbližším ženským predkom.

Autor upozorňuje na to, že iba v ideálnom prípade platia všetky podmienky, pod vplyvom zložitého moderného života sa však kategória rozširuje aj na prípady, keď sú splnené len niektoré (dokonca aj keď iba jedna) z uvedených podmienok (Lakoff 1987, 1996). Práve preto existujú podľa neho špeciálne termíny ako *pôrodná matka*, *genetická matka*, *náhradná matka*, *nevlastná matka*, *surogátna matka*, *adoptívna matka* atď. „*Všetchny jsou matkami díky svému vztahu k ideálnímu případu, v němž všechny modely konvergují. Takový ideální případ je jedním z mnoha případu, které způsobují vznik prototypových jevů.*“ (Lakoff 2006, 86) Teda prípad, keď platia všetky uvedené modely, vníma autor ako prototyp a varianty ako *pôrodné matky*, *osamelé matky*, *matky v domácnosti*, *pracujúce matky*, *nevlastné matky*, *pestúnske matky*, *genetické matky*, *náhradné matky* atď. sú preňho segmentom prototypu, resp. odkazom naň.²

² Podľa Kiefera (2007) práve spomínané výrazy sú dôkazom toho, že význam slova *matka* sa vzťahuje výlučne na prípad matky rodičky, a to sa môže zmeniť iba pod vplyvom kontextu. Tým autor zastáva názor, že určenie významu slova *matky* na základe nutných a dostačujúcich podmienok je na mieste a práve prototypová teória nerozlišuje sémantiku slova od jeho používania.

V niektorých politicky orientovaných sociolingvistikých diskurzívnych analýzach (Lakoff 1996; Musolff 2016) autori dôkladne analyzujú typické situácie, ktoré vedú k stereotypizácii spoločnosťou a politickými rétorami, a podrobne sa venujú porovnávaniu politických, sociálnych a psychologických pozadí týchto stereotypov, ako aj typických osudov o. i. matiek a celkovo rodiny z konzervatívneho i z liberálneho aspektu a analyzuje ich možné mikro- a makrosociálne vplyvy na dieťa, na rodinu, ako aj na celú spoločnosť.

Lakoffov opis významu slova *matka* ostro kritizovala Anna Wierzbicka (Wierzbicka 1996, 2014; Hilferty 1990) v rámci svojho prístupu prirodzeného sémantického metajazyka a vyvinula nasledujúcu definíciu daného pojmu (Wierzbicka 1996, 2014):

- X je matka Y³
 - a) Y bol prednedávnom veľmi malý.
 - b) V tej dobe bol Y vnútri X.
 - c) V tej dobe Y bol súčasťou X.
 - d) Preto ľudia môžu predpokladať, že X chce robiť iba dobré veci pre Y, ďalej, že X nechce, aby sa Y stali zlé veci.

Autorka uznáva, že ide o zložitý koncept, ale rozhodne nesúhlasí s Lakoffovým tvrdením, podľa ktorého slovo *matka* je kognitívne a psychologicky natoľko komplexný pojem, že na vyjadrenie jeho obsahu nevystačíme s nutnými a dostatočnými podmienkami štrukturalistickej sémantiky. Autorka rozlišuje medzi biologickou (a, b, c) a psychologicko-sociálnou (d) úrovňou významu a zdôrazňuje, že v prvom prípade treba vychádzať zo skutočného stavu vecí, kým v druhom prípade treba operovať s istými sociálne fundovanými očakávaniami (Wierzbicka 2014, 174).

Z našich autorov na rozdielnosť prístupov poukazujú Orgoňová a Bohunicá (Orgoňová, Bohunicá 2012). Autorky na príklade slova *matka* demonštrujú rozdielne jazykovedné prístupy. Svoje uvažovanie začínajú štruktúrno-sémantickým východiskom, aby následne prešli k poznatkom plynúcim z etnolingvistikého hľadiska, ktorými sa snažia podať „komplexný rozbor obrazu entity vo vedomí society ‚bežných‘ Slovákov“ (tamže, 35). Na základe „nevyhnutných a dostačujúcich podmienok významu“ (tamže, 34) definujú slovo *matka* ako „‚žena, čo má (aspoň jedno) dieťa‘; presnejšie je variantné vymedzenie: ‚žena, ktorá porodila dieťa/dala genetický materiál/má dieťa‘.“ Autorky (tamže, 36) sa venujú aj problému zdanlivej dichotómie biologickej a náhradnej, resp. adoptívnej matky takým spôsobom, že výrazy nevnímajú disjunktívne, ale

³ Cmorej (2001, 44) poukazuje na rozdiel medzi jednoargumentovým predikátom *byť matkou* a dvojjargumentovým predikátom *byť matkou niekoho*.

ako „*hyponymické alternatívy ‚pozemskej‘ matky⁴ (náhradná matka/adoptívna matka/nevlastná matka/macocha..., slobodná matka...)*“ a ako „*kultúrne ekvivalenty*“ (porov. tamže, 36.: *genetická a biologická matka*). Ďalej pracujú so stereotypmi spájanými s predstavami o matke, pričom za najdôležitejšiu fazetu významu slova pokladajú komponent „*žena, ktorá vychováva dieťa*“ (tamže, 35). V rámci významového opisu autorky (tamže, 35–37) skúmajú tak onomaziologickú, ako aj semaziologickú lexikálnu paradigmu slova *matka*. Pracujú pritom s najtypickejšími stereotypmi, asociáciami, kolokáciami, frazeologizmami a slovotvornými derivátmi daného slova.

Na Slovensku sa konceptualizácii matky a ženy vo frazeológii venovala Kmecová (2015). Autorka vo svojej slovensko-slovinsky orientovanej kontrastívnej štúdií porovnávala jazykový obraz ženy a matky na základe frazeologizmov a neidiomatických slovných zvrátov v spomínaných jazykoch. Do úvahy berie aj fyziologické, psychologické a sociálne premeny ženy súvisiace s fázami jej života, s tehotenstvom, s pôrodom a so vzťahom so svojím dieťaťom. Na základe týchto aspektov a tematicky súvisiacich ustálených slovných spojení idiomatických a neidiomatických autorka multidisciplinárnym spôsobom, využívajúc historické, spoločenskovedné a etnografické poznatky, odhaľuje konvergenzie a divergenzie vo vnímaní obrazu ženy a matky v slovenskom a slovinskom jazyku.

Ďalším autorom, ktorý výrazne ovplyvnil teoretické pozadie nášho výskumu, je poľský hungarológ Janusz Bańcerowski. Autor na základe teórie Langackera (1995) operuje s terminológiou kognitívnej sémantiky (Bańcerowski 2006, 2007, 2008). Pojem *matka* popisuje ako multidimenzionálnu kognitívnu doménu, ktorá pozostáva z niekoľkých profilov. Podľa Langackerovho kognitivistického prístupu (Langacker 1986) každý výraz zodpovedá matici kognitívnych domén, ktoré tvoria základ pre jeho význam. V sémantických štruktúrach možno profil a základ kandidáta oddeliť pomocou opozície figúry a pozadia, prostredníctvom ktorého sa význam daného slova profiluje v používaní jazyka. Kognitívna doména predstavuje podľa Langackera obmedzenú oblasť používania tej ktorej jednotky. V tejto súvislosti autor (Langacker 2008, 44) uvádza príklad vody, ktorá má podľa neho nasledujúce možné domény: *voda, kvapalina, vlhkosť, nádoba, priestor, objem/rozsah*. Domény môžu byť elementárne (nedefinované) alebo definované. Podľa Langackera (tamže) neexistuje konečný, definitívny zoznam domén, závisí od nášho konkrétneho cieľa a od domény, s ktorou pracujeme. Aj keď vynakladá veľké úsilie na vymedzenie hlavných oblastí možných domén, väčšina pojmov sa vyznačuje vyššou koncepciou organizáciou. Bańcerowského

⁴ Toto hyperonymum autorky vymedzujú na základe opozície s kategóriou kultových matiek (tamže, 2012, 36).

(2006, 2008) kognitívna doména môže byť jednoduchý alebo komplexný, na skúsenostiach postavený pojem obsahujúci všetky súvisiace vedomosti a skúsenosti. Každý výraz podľa neho evokuje jednu alebo viac kognitívnych domén. Profil je výsledkom procesu profilovania, v ktorom sa pozornosť zameriava na konkrétny prvok v rámci určitého kognitívneho základu pozostávajúceho z jedného alebo viacerých kognitívnych profilov, pričom sa tento prvok zdôrazňuje. Na základe skúmania materiálov získaných z lexikónov, korpusov, cirkevných textov a prieskumov (tamže) vymedzuje štyri hlavné domény pojmu matka: *rodina, hodnota, čas a sacrum*. Väčšinu slovných spojení autor (tamže) klasifikuje ako súčasť rodinnej domény. Autor priraduje k hodnotovej doméne o. i. aj nádvky ako *az anyád (tvoju mat)* atď. Doména času zahŕňa frázy ako: *v časoch našich mám, starých mám – v časoch našej matky*. Do domény s názvom *sacrum* zaraďuje výrazy *Matka Božia, matka Zem, matka Príroda*.

Bartmiński (2008) predstavuje podrobnejšie členenie a snaží sa rekonštruovať všeobecné predstavy o dobrej matke pomocou frazeologizmov, korpusového výskumu, výskumu ľudových piesní a dotazníkov. Rozlišuje biologický, sociálny, psychosociálny, psychologický, praktický a etický aspekt pojmu matka. Z biologického hľadiska je dôležité, že matka porodila jedno alebo viac detí, po pôrode obvykle dojčí svoje dieťa a ono zdedí niektoré jej vlastnosti. V sociálnej oblasti dominuje starostlivosť v podobe, že sa matka stará o dieťa, pomáha mu a ochraňuje ho. Tento aspekt sa ďalej týka postavenia matky v rodine. Do popredia vystupuje výchova, pretože matka učí svoje deti, podľa potreby ich trestá a niekedy ich dokonca aj bije. Matka dáva svojim deťom rady, učí svoju dcéru, ako pracovať. Od detí sa očakáva poslušnosť a vďačnosť. Psychosociálny aspekt sa týka nehy, srdečnosti, dobromyseľnosti matky, ktorá svoje deti bezpodmienečne miluje. Tu dostáva priestor aj láska detí k ich matke. Psychologický aspekt matky zahŕňa ďalšie vnútorné vlastnosti, ako napr. citlivosť, chápacosť, múdrosť a prísnosť. Praktický aspekt sa týka obvyklých úloh matky, ktorá stará sa o domácnosť, dáva rozkazy, je prepracovaná, je pre deti jedinou a nenahraditeľnou osobou, pozná svoje dieťa v každej situácii.

2. TEMATICKÁ ANALÝZA NA ZÁKLADE KONTEXTOVEJ DISTRIBÚCIE SLOVA *MUTTER*

Jedným z hlavných cieľov príspevku je identifikovať a tematicky kategorizovať najčastejšie kontextové výskyty slova *Mutter*. Ako podklad pre praktickú analýzu sme použili hotový kolokačný profil (<http://www.vronk.net/wicol/index.php/Mutter>) obsahujúci systémové a textové kolokácie (Čermák 2010;

Vajičková 2019b) s bazovým slovom *Mutter*, ktorý bol vytvorený kombináciou korpusových štatistických metód a nociónálnej interpretácie (Ďurčo 2008a, 2008b). Na základe neho sme získali najčastejšie neidiomatické slovné spojenia obsahujúce bazové slovo *Mutter*, ktoré by sa dali na horizontálnej osi slovných spojení zaradiť medzi ustálené a voľné slovné spojenia.

Po preskúmaní jednotlivých kontextových výskytov sme dospeli k nasledujúcim tematickým podskupinám viažucim sa na matky, prípadne materstvo, v kontextových realizáciách. K jednotlivým tematickým podskupinám uvádzame príklady z uvedeného kolokačného profilu podľa Ďurčovej kolokačnej matrice (Ďurčo, 2019), ktorá je založená na morfológickom princípe.

I. Telesné vlastnosti a ich implikácie:

a) vek:

Adj. + Subst.: *alte M.* – *stará m.*, *betagte M.* – *staručká m.*, *junge M.* – *mladá m.*, *minderjährige M.* – *neplnoletá m.*

b) zdravotný stav:

Adj. + Subst.: *alkoholkrank M.* – *m. alkoholička*, *(HIV/...)-infizierte M.* – *(HIV/...) infikovaná m.*, *kranke M.* – *chorá M.*, *schwerkrank M.* – *ťažko chorá m.*, *pflegebedürftige m.* – *m. vyžadujúca starostlivosť*;
Subst. + V.: *M. erlitt etw. (Schock / Nervenzusammenbruch / Trauma / ...)* – *m. utrpela niečo (šok / nervové zrútenie / traumou / ...)*

II. Materstvo:

a) etapy materstva:

Adj. + Subst.: *frischgebackene M.* – *novopečená m.*, *werdende M.* – *budúca m.*, *potenzielle M.* – *potencionálna m.*; *M. bei der Geburt* – *m. pri pôrode*;
Subst. + V.: *M. werden* – *stat' sa m-ou*

b) činnosti:

Adj. + Subst.: *einkaufende M.* – *nakupujúca m.*, *stillende M.* – *dojčiaca m.*;
Subst. + V.: *die M. rettete ihr Kind* – *m. zachránila svoje dieťa*, *die M. stillt ihr Baby / ihr Kind* – *m. dojčí svoje dieťa*, *die M. trägt ihr Kind auf dem Arm* – *m. nesie svoje dieťa na rukách*, *M. vernachlässigt ihr Kind* – *m. zanedbáva svoje dieťa*

c) skúsenosti súvisiace s materstvom:

Adj. + Subst.: *erfahrene Mutter* – *skúsená matka*, *frischgebackene M.* – *novopečená m.*, *kinderreiche M.* – *deťmi obdarená m.*, *mehrfache M.* – *viacnásobná m.*, *x-fache M.* – *x násobná m.*

III. Matka vo vzťahoch:

a) vzťah medzi matkou a jej dieťaťom:

a. 1) biologický vzťah medzi matkou a dieťaťom:

Adj. + Subst.: *biologische M.* – biologická m., *eigene M.* – vlastná M, *leibliche M.* – vlastná (biologická) m.

a. 2) citový vzťah medzi matkou a dieťaťom:

Adj. + Subst.: *liebende M.* - milujúca M., *geliebte M.* – milovaná m.;

Subst. + V.: *M. liebt ihre Kinder* – m. miluje svoje deti

b) právne vzťahy:

b. 1) rodinnoprávne vzťahy:

Adj. + Subst.: *ledige M.* - slobodná m., *geschiedene M.* - rozvedená m., *verheiratete M.* – vydatá m., *unverheiratete M.* – slobodná m., *verwitwete M.* – ovdovená m.

b. 2) trestnoprávne a pod. vzťahy:

Adj. + Subst.: *angeklagte M.* – obvinená m, *getötete M.* – zabitá m., *zavragendena m., verschwundene M.* – nezvestná m.;

Subst. + V.: *M. tötete ihr Kind /ihren Sohn / ihre Tochter* - M. zabila svoje dieťa / syna / dcéru / novorodenca, *M. klagt jdn. an* – m. obviňuje niekoho

b. 3) sociálno-ekonomický status, pracovnoprávne vzťahy, povolanie:

Adj. + Subst.: *erwerbstätige M.* – pracujúci m., *nicht berufstätige M.* – nezamestnaná M., *nicht erwerbstätige M.* – nepracujúca m., *notleidende M.* – m. trpiaca núdzou, *teilzeitbeschäftigte M.* – m. zamestnaná na čiastočný úväzok,

Subst. + V.: *M. braucht Hilfe* – m. potrebuje pomoc, *M. arbeitet* – m. pracuje

IV. Osobnosť matky:

a) povaha:

Adj. + Subst.: *aggressive M.* – agresívna m., *dominante M.* – dominantná m., *gefühllose M.* – necitlivá m., *fleißige M.* – usilovná m., *liebe M.* – milá m., *liebvolle M.* – láskyplná, láskavá m., *nachsichtige M.* – zhovievavá, tolerantná m.,

b) pocity, emócie, psychické stavy:

Adj. + Subst.: *geschockte M.* – šokovaná m., *gestresste M.* – stresovaná, *ystresovaná m., glückliche M.* – šťastná m., *verzweifelte M.* – zúfalá m.

c) správanie, metódy a modely vo výchove:

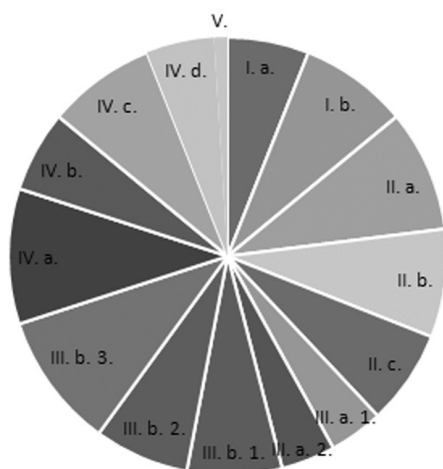
Adj. + Subst.: *aggressive M.* – agresívna m., *dominante M.* – dominantná m., *fürsorgliche M.* – starostlivá m., *interessierte Mutter* – zaujímavá sa m., *schimpfende M.* – nadávajúca m., *rauchende M.* – fajčiaca m.

d) identita matky: Adj. + Subst.: *deutsche M. – nemecká m., gute M. – dobrá m., moderne M. – moderná m., schlechte M. – zlá m., meine M. kommt aus ... – moja m. pochádza z ...*

Jednotlivé tematické jednotky majú rozličnú typovú a textovú frekvenciu. Najväčším počtom prvkov sú reprezentované triedy III. Matka vo vzťahoch a IV. Osobnosť matky. Z identifikovaných tematických skupín najmenej prvkov obsahuje skupina I. Telesné vlastnosti, ktorá sa ale aj napriek tomu tematizuje často, predovšetkým v sociálne zameraných reportážach. Frekvencia jednotlivých spôsobov tematizácie úzko súvisí s textologickou typológiou a so stylistickými žánrami textov. V žurnalistických textoch *Mutter* najčastejšie vystupuje v rámci právnych vzťahov (pozri II. b.1, II. b.2, II. b.3), v psychologicky zameraných textoch napr. poradenského charakteru sa slovo matka tematizuje v prvom rade v súvislosti s osobnostnými charakteristikami matky (IV. a), s modelmi a metódami vo výchove (IV. c.), s jej emočným a psychickým stavom (IV. b.), pričom sa vychádza z etáp materstva (II. a), zo skúseností (II. c.) a činností (II. b.) súvisiacich s materstvom.

Proporcionálna v jednotlivých tematických okruhoch je zobrazená na nasledujúcom grafe:

Tematický rozbor je z nášho hľadiska perspektívnym prvým krokom v rámci diskurznej analýzy a axiologickej interpretácie obrazu matky v žurnalistických textoch.

- I. a. vek matky 6%
- I. b. zdravotný stav matky 8%
- II. a. etapy materstva 9%
- II. b. činnosti súvisiace s materstvom 8%
- II. c. skúsenosti súvisiace s materstvom 7%
- III. a. 1. biologický vzťah medzi matkou a dieťaťom 4%
- III. a. 2. citový vzťah medzi matkou a dieťaťom 4%
- III. b. 1. rodinnoprávne vzťahy 7%
- III. b. 2. trestnoprávne a pod. vzťahy 7%
- III. b. 3. sociálno-ekonomický status, pracovnoprávne vzťahy, povolanie 10%
- IV. a. povaha matky 10%
- IV. b. pocity, emócie, psychické stavy 6%
- IV. c. správanie, metódy a modely vo výchove 8%
- IV. d. identita matky 7%
- V. iné 1%

ZÁVER

Predstavení autori skúmajú obraz matky z rôznych aspektov, pričom využívajú rôzne lingvistické a extralingvistické metódy. Komplexnosť výsledkov ich prístupov pritom závisí od empirického záberu, ktorý pri výskume berú do úvahy. Vnímanie prototypu a stereotypov matky silne ovplyvňujú mimojazykové, predovšetkým spoločenské a kultúrne podmienky. Vďaka korpusovo orientovanej distribučnej a kontextovej analýze sme zistili, že návrhy v koncepciách Kmecovej (2015), Bańcerowského (2006, 2007, 2008), Bartmínskeho (2008) a i. možno rozšíriť na štyri hlavné tematické skupiny a na ďalšie podskupiny, čím sa získal detailnejší obraz o tematizácii materstva v písaných žurnalistických textoch:

- I. telesné vlastnosti a ich implikácie: *vek, zdravotný stav*;
- II. materstvo: *etapy materstva, činnosti, skúsenosti súvisiace s materstvom*;
- III. matka vo vzťahoch: *biologický a citový vzťah medzi matkou a jej dieťaťom, právne vzťahy (rodinnoprávne; trestnoprávne vzťahy, sociálno-ekonomický status, pracovnoprávne vzťahy, povolanie)* ;
- IV. osobnosť matky: *povaha; pocity, emócie, psychické stavy; správanie, metódy a modely vo výchove, identita matky*.

Jednotlivé tematické podskupiny majú v textoch rozdielne zastúpenie; zároveň však majú aj rozličnú mohutnosť (počet prvkov). Z tematickej skupiny má najviac prvkov I. podskupina *zdravotný stav*, zo skupiny II. podskupina *činnosti súvisiace s materstvom*, zo skupiny III. podskupina *vzťah medzi matkou a dieťaťom* spolu s podskupinou *sociálno-ekonomický status, pracovnoprávne vzťahy a povolania*, zo IV. skupiny podskupina *povaha matky; pocity, emócie, psychické stavy i správanie, metódy a modely vo výchove*. Zo všetkých podskupín majú najviac prvkov podskupiny *povaha matky; pocity, emócie, psychické stavy, zdravotný stav a sociálno-ekonomický status matky*. Najmenej prvkov sa vyskytuje pri podskupinách *vek matky a skúseností súvisiace s materstvom*. Pre uplatnenie v rekonštrukcii jazykového obrazu matky si čiastkové štatistické zistenia žiadajú rozšírenie o ďalšie korpusové údaje.

Cieľom štúdie bolo zistiť stav poznania v súvislosti s opisom významu slova *matka* a zistiť, v akých kontextoch sa to slovo najčastejšie používa. Jav surrogátneho materstva⁵ sa premietal aj do sémantiky slova *matka*, vyvolal dokonca aj ostrú medzinárodnú diskusiu (pozri Langacker verzus Wierzbicka). Univer-

⁵ <https://www.pravnenoviny.sk/rodinne-pravo/pravna-uprava-materstva-v-sr>

zálny sémantický výklad slova *matka* neexistuje, jeho používanie sa tiež líši, napr. slovom *matka* má dieťa v jazyku igbo osloviť všetky ženy svojho otca aj bez pokrvného príbuzenstva, v kórejščine aj svokra, v maďarčine, podobne ako aj v ruštine sa slovom *matka*, resp. jeho derivátom môže ironicky osloviť aj cudzia žena. Sú to síce parciálne odchýlky, ale signalizujú asymetriu v používaní jazyka a tým aj v sémantike slova, čo úzko súvisí aj s kultúrnymi tradíciami a hodnotovými štandardmi daného národa. Výskumná časť štúdie sa zameriavala na nemecké slovo *Mutter* a na jeho kontextové tematizácie s perspektívou ďalšieho výskumu z pohľadu diskurznej analýzy a axiologickej interpretácie obrazu matky. Výsledky tak otvárajú priestor pre ďalší výskum pragmatických⁶ a axiologických aspektov materstva či spôsob spracovania informácií pri interpretácii kontextu⁷ a hodnotenia matky na pozadí prototypov, a to aj v nadväznosti na koncepcie Bartminského a Bańcerowského.

Literatúra

- АПРЕСЯН, Юрий Дереникович. 1995. *Лексическая семантика. Синонимические средства языка*. Москва: Языки русской культуры/Восточная литература. РАН.
- BAŃCZEROWSKI, Janusz. 2006. „Az anya fogalmának nyelvi képe a magyar nyelvben.“ *Magyar Nyelvőr*. 130 (3): 261–271.
- BAŃCZEROWSKI, Janusz. 2007. „A család fogalma a világ magyar nyelvi képében (egy kérdőíves anyag tükrében).“ *Magyar Nyelvőr*. 131 (2): 235–245.
- BAŃCZEROWSKI, Janusz. 2008. *A világ nyelvi képe*. Budapest: Tintakönyvkiadó.
- BARTMIŃSKI, Jerzy. 2008. „Polski stereotyp matki.“ *Postscriptum Polonistyczne* 1 (1): 33–53.
- BIERWISCH, Manfred. 1969. „Strukturelle Semantik.“ *Deutsch als Fremdsprache. Zeitschrift für Theorie und Praxis des Deutschunterrichts für Ausländer*. 6 (2): 66–74.
- CMOREJ, Pavel. 200. *Úvod do logickej syntaxe a sémantiky*. Bratislava: IRIS.
- ČERMÁK, František. 2010. *Lexikon a sémantika*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- ĎURČO, Peter. 2008a. *Zásady spracovania slovníka kolokácií slovenského jazyka*. <http://www.vronk.net/wicol/images/Zasady.pdf>
- ĎURČO, Peter. 2008b. *Konzept eines zweisprachigen Kollokationswörterbuchs. Prinzipien der Erstellung Am Beispiel Deutsch ↔ Slowakisch*. http://www.vronk.net/wicol/images/Kollokationen_Durco_SK.pdf

⁶ K pragmatickým aspektom kolokácií v hovorenej komunikácii pozri Tomášková (2019).

⁷ Ďalej pozri Mészáros (2009).

- ĎURČO, Peter. 2019. „Ansätze zur Analyse der Kollokationen.“ In *Kollokationen im Sprachsystem und Sprachgebrauch. Ein Lehrbuch*. Ed. Peter Ďurčo – Mária Vajičková – Simona Tomášková, 51–132. Nümbrecht: Kirsch-Verlag.
- ГІНКА, Богдан Іванович. 2016. *ЛЕКСИКОЛОГІЯ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ*. Богдан: Навчальна книга.
- HILFERTY, Joseph. 2015. „Mothers, lies, and bachelors: A brief reply to Wierzbicka (1990).“ *WORD. Journal of the international linguistic association*. 48 (1): 51–59.
- KIEFER, Ferenc. 2007. *Jelentésemélet*. Budapest: Corvina/MTA Nyelvtudományi Intézet.
- КМЕЦОВА́, Svetlana. 2015. „Pec sa im pováľala... materstvo a jeho obraz v slovenskej a slovinskej frazeológii.“ In *Slovanski jeziki na stičišču kultur, Mednarodno znanstveno srečanje mladih humanistov / Slavic Languages on the Cultural Contact, International Conference for Young Humanists*. Nova Gorica: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije (Študentska sekcija). https://www.academia.edu/26291862/Slovanski_jeziki_na_sti%C4%8Di%C5%A1%C4%8Du_kultur_Mednarodno_znanstveno_sre%C4%8Danje_mladih_humanistov_Slavic_Languages_on_the_Cultural_Contact_International_Conference_for_Young_Humanists.
- LAKOFF, George. 1987. *Women, Fire, and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- LAKOFF, George. 1996. *Moral Politics. How Liberals and Conservatives Think*. Chicago: The University of Chicago Press.
- LAKOFF, George. 2006. *Ženy, oheň a nebezpečné věci. Co kategorie vypovídají o naší mysli*. Praha: Triáda.
- LANGACKER, Ronald. 1986. „An Introduction to Cognitive Grammar.“ *Cognitive Science A Multidisciplinary Journal*. 10 (1): 1–40.
- Langacker, Ronald. 1995. *Wykłady z gramatyki kognitywnej*. Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- LANGACKER, Ronald. 2008. *Cognitive Grammar. A Basic Introduction*. Oxford: University Press.
- MÉSZÁROS, Attila. 2009. *Wissenstransfer in computerfachlichen Zeitschriftenartikeln Eine linguistische Analyse der fachexternen Wissensvermittlung im multilingualen Kontext*. Duisburg: Universitätsverlag Rhein-Ruhr.
- MUSOLFF, Andreas. 2016. *Political Metaphor Analysis. Discourses and Scenarios*. London, New York. Bloomsbury Academic.
- TOMÁŠKOVÁ, Simona. 2019. „Pragmatische Aspekte der Kollokationen in mündlicher Kommunikation.“ In Peter Ďurčo – Mária Vajičková – Simona Tomášková. *Kollokationen im Sprachsystem und Sprachgebrauch. Ein Lehrbuch*, 163–190. Nümbrecht: Kirsch Verlag.

- VAJIČKOVÁ, Mária. 2019a. „Theoretische Aspekte der Kollokationen.“ In Peter Ďurčo – Mária Vajičková – Simona Tomášková. *Kollokationen im Sprachsystem und Sprachgebrauch. Ein Lehrbuch*, 11–50. Nümbrecht: Kirsch Verlag.
- VAJIČKOVÁ, Mária. 2019b. „Textlinguistische Aspekte der Kollokationen.“ In Peter Ďurčo – Mária Vajičková – Simona Tomášková. *Kollokationen im Sprachsystem und Sprachgebrauch. Ein Lehrbuch*, 133–162. Nümbrecht: Kirsch Verlag.
- WIERZBICKA, Anna. 1996. *Semantics. Primes and Universals*. New York: Oxford University Press.
- WIERZBICKA, Anna. 2014. *Sémantika: elementární a univerzální sémantické jednotky*. Praha: Karolinum.

Mgr. Anita Braxatorisová, PhD.
Katedra nemeckého jazyka a literatúry
Pedagogická fakulta Univerzity J. Selyeho
Bratislavská cesta 3322
SK-94501 Komárno
braxatorisovaa@ujss.sk